

Seminární práce na téma „Vybrané filosofické proudy 19. a 20. století“

OBSAH

1. Úvod	3
2. Německá klasická filosofie – Kant	3
3. Fenomenologická filosofie – Husserl a Heidegger	5
4. Analytická filosofie – Wittgenstein	6
5. Závěr	7
6. Použitá literatura	8

1. ÚVOD

Předkládaná práce se má týkat některých filosofických směrů devatenáctého a dvacátého století. Mým přesvědčením je, že filosofie je celek, který se nějak vyvíjí a že myšlenky pozdějších myslitelů jsou pochopitelné na základě toho, že byly reakcí na myšlenky filosofů dřívějších. Dané domněnky o kontinuitě filosofie bych v této práci ráda demonstrovala na tom, že se budu zabývat třemi směry filosofie 19. a 20. století především z pohledu jejich návaznosti a vzájemných reakcí.

Směr, z něhož budu vycházet je tzv. „německá klasická filosofie“, zastoupená především postavami Kanta, Schellinga a Hegela. Dalšími filosofickými směry jsou fenomenologická a analytická filosofie. Mojí tezí je, že analytickou i fenomenologickou filosofii lze pochopit na základě toho, že nějak recipovaly německou klasickou filosofii, každá z daných filosofii si z ní však „vzala“ něco jiného. Protože největšího vlivu se v obou proudech těšil Kant, zaměřím se v případě klasické německé filosofie na něj.¹ Také z obou dalších filosofii si vyberu myslitele, které považuji za nejvýznamnější – z fenomenologie jejího zakladatele Husserla a jeho žáka Heideggera a z analytické filosofie její „enfant terrible“ i nepřekonatelný vzor, Wittgensteina.

2. NĚMECKÁ KLASICKÁ FILOSOFIE – KANT

Z Kantova díla se zaměřím pouze na jeho *Kritiku čistého rozumu*², která pojednává o předpokladech a možnostech lidského teoretického myšlení. Kant předpokládá, že máme možnost něco poznávat apriori³, tj. před veškerou zkušeností, a chce tento předpoklad dokázat. Na základě toho učiní „kopernikánský obrat“ ve filosofii, když se pokusí uchopit myšlení jako mohutnost, která má své apriorní struktury, podle kterých se musí řídit vše, co poznáváme.

¹ Sledovat vliv Hegela by bylo také zajímavé, nicméně nepoměrně složitější, protože zatímco z fenomenologů byl Hegelem silně ovlivněn zejména Heidegger, pro analytickou filosofii byl Hegel tradičně spíše zdrojem posměchu.

² Kant, Immanuel, *Kritika čistého rozumu*, Oikoymenh, Praha, 2001

³ „Proto se konečně jednou pokusme, zda bychom v úkolech metafyziky neuspěli lépe, kdybychom předpokládali, že se předměty musí řídit naším poznáním, což přece jen lépe souhlasí s požadovanou možností jejich poznání apriori, jež má o předmětech stanovit něco dříve, než jsou nám dány.“, in: *Ibid.*, str. 19, B, XVI

Základní Kantova otázka zní: Jak jsou možné syntetické soudy a priori?⁴, totiž netriviální výpovědi, které nejsou odvozeny ze zkušenosti. Tyto soudy jsou dle Kanta možné za podmínky, že existuje v našem myšlení nějaké apriori, kterému musí podléhat vše, co se dává našemu myšlení. Podle Kanta existují „*dva kořeny lidského poznání*“⁵, totiž smyslovost a rozvažování, přičemž smyslovostí jsou nám předměty dány, zatímco rozvažováním je myslíme. Pokud tedy je v člověku nějaké apriori, musí být obsaženo v těchto kořenech poznání, což také dle Kanta skutečně je – ve smyslovosti jsou apriorní formy prostoru a času a v rozvažování nalézáme apriorní kategorie.

V prostoru a čase vnímáme vše, co je nám vnější. Můžeme si představit prostor či čas bez věcí v nich, ale nemůžeme si opačně představit vnější věc bez toho, aby byla dána v prostoru a čase. Prostor a čas tvoří tudíž apriorní podmínky našeho vnímání vnějšího světa. Sebe sami také vnímáme (alespoň jedním z možných způsobů⁶) zprostředkovaně – a to vnitřním smyslem prostřednictvím času. Prostřednictvím prostoru a času je tedy umožněno, že je nám něco dáno.

To, že něco můžeme myslet, je možné zase díky apriorním funkcím rozvažování - kategoriím. Kant se nejprve zabývá souzením, protože dle jeho názoru je myšlení možné pouze jakožto diskursivní, tj. odehrává se v pojmech a soudech.⁷ Soudy nejprve rozdělí podle kvality, kvantity, relace a modality, přičemž poté každému z 12 výsledných soudů „přidělí“ jednu kategorii⁸, totiž pojem, díky kterému názory podřazujeme pod jednotlivé soudy. Dedukce kategorií tvoří zřejmě nejtěžší a nejdiskutovanější část *Kritiky čistého rozumu*, pro nedostatek prostoru se její interpretace však nyní vzdáváme.

Pokud tuto letmou interpretaci Kanta shrneme, můžeme říci, že našemu myšlení se věci dávají tak, jak je toto myšlení samo upravuje, nikoli věci tak, jak skutečně jsou, jakožto věci-o-sobě.⁹ To, co vnímáme, označuje Kant jakožto pouhé jevy (*Erscheinungen*), zatímco věc-o-

⁴ Ibid., str. 44 B19

⁵ „Existují dva kořeny lidského poznání, které snad pocházejí z jednoho společného, nám však neznámého kořene, totiž smyslovost a rozvažování. Prvním jsou nám předměty dány, druhým je myslíme.“, in: Ibid. str. 50, B 29

⁶ Druhým způsobem je transcendentální apercepce, v níž se subjekt již nevnímá zprostředkovaně., srov.: Ibid, str. 109-111

⁷ „Poznání každého, přinejmenším lidského rozvažování je tedy poznání prostřednictvím pojmů, nikoli poznání intuitivní, nýbrž diskurzivní.“, in: Ibid., str. 87, B 93

⁸ Kategorie jednoty, mnohosti, veškerosti, reality, negace, limitace, inherence a subsistence, kauzalita a závislost, vzájemnost, (ne)možnost, (ne)existence, nutnost-nahosilost, srov. Ibid., str. 84, B 106

⁹ Kant, Immanuel, *Kritika čistého rozumu*, Oikoymenh, Praha, 2001, str. 73, B 66

sobě prohlašuje za nepoznatelnou. Na tomto místě můžeme přejít k fenomenologické recepci Kanta, která má proti takovému pojetí jevu své výhrady.

3. FENOMENOLOGICKÁ FILOSOFIE – HEIDEGGER A HUSSERL

Základní otázkou je, proč bychom měli jevy chápat jako „pouhé“ jevy, které jsou samy o sobě nesamostatné a musí odkazovat na něco za sebe – na jakousi neznámou věc o sobě. Proti takovému pojetí se velmi ostře staví v *Bytí a čase*¹⁰ především Heidegger. Fenomén jakožto odvozeninu řeckého „fainomenon“ můžeme chápat buď pejorativně jako pouhý jev až nepravdivé zdání, nebo jako „*to, co se ukazuje samo o sobě, co je zřejmé*“.¹¹ Zatímco Kantova interpretace jevu je bližší pouhému zdání, Heidegger trvá na tom, že fenomén není závislý na ničem, k čemu by odkazoval, nýbrž je zcela samostatný a ukazuje pouze sebe sama. Nicméně tato myšlenka je, přestože ne v tak vyhocené podobě, přítomna již v Husserlově pojetí fenomenologie.

Husserl také popírá, že by fenomény odkazovaly na nějakou věc-o-sobě. Je tomu spíše tak, že „věc“ je jakýsi rudiment jednotlivých jevů věci. Žádnou vnější věc nemůžeme vnímat celou, nýbrž dává se nám v jednotlivých odstíněních, v každém jednotlivém vnímajícím aktu se nám dává jen její část. Z těchto jednotlivých odstínění věci poté myšlení vybírá to, co je pro danou věc podstatné – například z různých odstínů modré „konstituuje“ myšlení takovou modrou, kterou daná věc podle něj má. Věc-o-sobě tedy není něco za fenomény, nýbrž je spíše jejich výsledkem.

Na tomto pojetí sice vidíme, že teorie vnímání je u Husserla a Kanta jiná (Husserl se nezabývá apriorními podmínkami vnímání, nýbrž „pouze“ průběhem samotného vnímání), přesto je Husserl Kantovi v mnohém podobný, nejvýrazněji snad v pojetí člověka jakožto autonomního subjektu.

Pro Kanta i pro Husserla je člověk autonomní bytost, která svým vnímáním do velké míry určuje to, co vnímá. Pro Husserla je základním „atributem“ člověka jeho vědomí jakožto sféra intencionálních (vztažných) prožitků, které se vztahují k vnějšímu světu či k jiným prožitkům. Zatímco bytí subjektu je absolutní, nezávislé na bytí světa, je naopak bytí světa zcela závislé na subjektu, který ho poznává:

„Bytí vědomí, každého prožitkového proudu vůbec, by zničením světa věcí bylo sice nutně modifikováno, ale ve své vlastní existenci by bylo nedotčeno (...) Naproti tomu svět transcendentálních ‚res‘ je veskrze odkázán na vědomí. Mezi vědomím a realitou zeje

¹⁰ Heidegger, Martin, *Bytí a čas*, Oikoymenh, Praha, 1996

¹¹ *Ibid.*, str. 45

*opravdová propast smyslu. Zde odstiňující se, k absolutní danosti nikdy nedocházející, jen nahodilé a relativní bytí; zde nutné a absolutní bytí, ... „*¹²

Pojetí absolutního, nezávislého subjektu je nakonec u Husserla vyhroceno až k rozdělení já na empirické já a absolutní já, které je na světě zcela nezávislé. Tento přehnaný „idealismus“ Husserlovi vyčítala většina jeho žáků, především Heidegger, který však popíral celou Husserlovu koncepci subjektivity. Podle Heideggera není na člověku nejzákladnější fakt, že má vědomí a vědomé prožitky, nýbrž to, že mu jde o to, jak je, tj. že mu jde o jeho bytí.¹³ Domnívám se, že teprve v tomto případě můžeme mluvit o skutečném odpoutání se od kantovské linie a o začátku nové, originální filosofie, která se zabývá lidským zájmem o svoji existenci a rozvrhuje na tomto základě zcela novou ontologii.

4. ANALYTICKÁ FILOSOFIE – WITTGENSTEIN

„Analytická filosofie“ je souhrnným označením pro velmi rozmanité spektrum myslitelů, nicméně všichni tito myslitelé mají společné základní přesvědčení o důležitosti jazyka při poznávání světa. Ne nadarmo bývá analytická filosofie označována jako *lingvistic turn*, obrat k jazyku. Tento obrat může mít mnoho podob – od logicistních analýz Carnapových po jazykový relativismus tzv. postanalytických filosofů. V základu však stojí stále stejná premisa, kterou můžeme také pochopit jako modifikaci myšlenek Kantových; zatímco Kant tvrdí, že ke světu máme přístup jen prostřednictvím vlastních myšlenkových mohutností, tvrdí analytická filosofie, že svět je nám dostupný jen prostřednictvím jazyka.

Doložme dané tvrzení na příkladu Wittgensteina, který je dle mého názoru nejvíce vlivnou osobností analytické filosofie, přestože většina současných analytických filosofů se k němu staví alespoň v některých ohledech polemicky. Výborným příkladem teorie, která se snaží ukázat, že přístup ke světu je možný pouze skrze jazyk, je Wittgensteinova pozdní filosofie, jejíž fundament nacházíme ve *Filosofických zkoumáních*¹⁴. Wittgenstein tvrdí, že rozumíme světu vždy jako účastníci nějaké komunity (*životní formy*), která hraje stejnou *řečovou hru*¹⁵, tj. interpretuje si svět stejným způsobem. Wittgensteinovým předpokladem je, že rozumění je intersubjektivní záležitost, že tedy jde vždy o společné rozumění – právě proto není místem rozumění osamělý, individuální subjekt, nýbrž společná řeč. Wittgenstein se nebrání ani

¹² Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii, Oikoymenh, Praha, 2006, str. 101-102

¹³ Člověk je Heideggerem chápán jako jsoucnost, kterému jde o jeho bytí – viz. Heidegger, Martin, Bytí a čas, Oikoymenh, Praha, 1996, str. 58

¹⁴ Wittgenstein, Ludwig, Filosofická zkoumání, Filosofický ústav AV ČR, Praha, 1993

¹⁵ srov.: Ibid., str. 20

kontroverzním tvrzením, které poukazují na to, že společná řečová hra nemá žádná kritéria pravdivosti vně sebe (žádnou realitu, k níž by odkazovala), a že proto všechny řečové hry mohou být stejně pravdivé. Tato relativistická teze je však těžko udržitelná; domnívám se, že řeč nemůže být od reality úplně odpoutaná, nýbrž je jejím prostřednictvím alespoň do určité míry korigovaná.¹⁶

5. ZÁVĚR

Pokusili jsme se ukázat, že analytická i fenomenologická filosofie mohou být pochopeny jako rozvinutí a modifikování určitých Kantových myšlenek. Zatímco fenomenologie přejímá Kantovo pojetí subjektu a následně s ním polemizuje, inspiruje se analytika myšlenkou zprostředkovaného přístupu ke světu. Přestože fenomenologie a analytická filosofie jsou tradičně chápány jako soupeřící až protikladné směry, snaží se obě v poslední době „najít společnou řeč“.¹⁷

Osobně se domnívám, že směry hledání společné řeči můžeme též chápat na základě Kantova vlivu, a to jakožto přijetí těch Kantových myšlenek, které předtím přijal pouze druhý z obou směrů. Analytická filosofie se přestává spokojovat s Wittgensteinovou tezí o existenci pouze intersubjektivního rozumění a jakožto „filosofie mysli“ se začíná hlouběji zajímat o otázku subjektivity a možností lidského vnímání a rozumění, zatímco fenomenologie začíná více zdůrazňovat roli jazyka, která byla v husserlovské fenomenologii spíše opomíjena.

¹⁶ Podobný názor zastává kupříkladu Pavel Kouba, který též trvá na tom, že realita se v řeči musí nějakým způsobem dostávat ke slovu. Srov.: Kouba, Pavel, Nietzsche, Oikoymenh, Praha, 2006, str. 211

¹⁷ v českém prostředí například nedávno proběhla konference „Schizma filosofie 20. století“, která se rozštěpení moderní filosofie na zmíněné dva směry snaží reflektovat a zároveň nabízí východiska pro možnou společnou řeč.

POUŽITÁ LITERTURA

Heidegger, Martin, Bytí a čas, Oikoymenh, Praha, 1996, 80-86005-12-7

Husserl, Edmund, Ideje k čisté fenomenologii a fenomenologické filosofii, Oikoymenh, Praha, 2006, 80-7298-085-8

Kant, Immanuel, Kritika čistého rozumu, Oikoymenh, Praha, 2001, 80-7298-035-1

Wittgenstein, Ludwig, Filosofická zkoumání, Filosofický ústav AV ČR, Praha, 1993, 80-7007-040-4